

Prosvjetiteljske ideje u komedijama Tituša Brezovačkoga

Katanec, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:332660>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**



Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

MAJA KATANEC

PROSVJETITELJSKE IDEJE U KOMEDIJAMA TITUŠA BREZOVČKOG

Završni rad

Pula, rujan, 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

MAJA KATANEC

PROSVJETITELJSKE IDEJE U KOMEDIJAMA TITUŠA BREZOVAČKOG

Završni rad

JMBAG: 03030544044

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost-Talijanski jezik i književnost

Kolegij: Hrvatska barokna i prosvjetiteljska književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: Prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, rujan, 2017.



IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Maja Katanec, studentica na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Puli ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Maja Katanec

U Puli, _____, _____ godine



IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Maja Katanec, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Prosvjetiteljske ideje u komedijama Tituša Brezovačkog* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Maja Katanec

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. Prosvjetiteljstvo u Hrvatskoj.....	2
2.1. Društveno-političke okolnosti	2
2.2. Drama u sjevernoj Hrvatskoj.....	4
3. PROSVJETITELJSKI KOMEDIOGRAF TITUŠ BREZOVAČKI	5
3.1. Život i djelo	6
4. PROSVJETITELJSKE IDEJE U KOMEDIJAMA TITUŠA BREZOVAČKOG.....	7
4.1. <i>Matijaš Grabancijaš dijak</i>	8
4.2 <i>Diogneš ili sluga dveh zgubljenih bratov</i>	15
5. ZAKLJUČAK	22
6. Literatura.....	23
7. Sažetak	24
8. Summary	25

1. UVOD

Kada govorimo o prosvjetiteljstvu, onda govorimo ne samo o književnom pravcu, već o razdoblju koje je zahvatilo i ostale grane kao što su filozofija i znanost. Riječ je o pokretu kojemu se glavni motiv temelji na vjeri u vlastiti um i spoznaju, a u središtu se nalazi čovjek sa svim svojim prilikama i neprilikama. Immanuel je Kant u spisu *Što je prosvjetiteljstvo?* napisao da je prosvjetiteljstvo čovjekov izlazak iz nezrelosti koju je sam skrivio, a da nezrelost nije ništa drugo nego čovjekova nesposobnost da se služi vlastitim razumom.¹ Prosvjetiteljstvo je na taj način povezano s racionalističkom poetikom, a veliki se naglasak stavlja na to da književnost mora biti odgojno-obrazovna.

Za vrijeme prosvjetiteljstva nastala su brojna moralno-didaktička djela, a u sjevernoj Hrvatskoj posebno je istaknut dramatičar Tituš Brezovački. Unatoč tome što je iza sebe ostavio malen opus književnih djela, bio je bistar i otvoren čovjek te je s lakoćom primjećivao društvene anomalije svoga vremena. Napisao je dvije komedije *Matijaš Grabancijaš dijak* i *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*, a njegova su djela stvarana s namjerom da prosvjećuju i upozore na praznovjerje, sebičnost i slično. Imao je sposobnost da oblikuje žive likove pomoću kojih će publici približiti negativne strane ljudskog društva. Upravo zbog takvih živućih elemenata njegove komedije izvode se i danas. (Barac, 1959:74)

U ovom radu, između opisanih povijesnih okolnosti prosvjetiteljstva u Hrvatskoj i Brezovačkova života, bit će analizirane njegove dvije komedije. Glavnina se rada odnosi na prosvjetiteljske ideje u njima, koje će biti objašnjene kroz citate iz samih djela. Na kraju rada slijedi zaključak u kojem se sažimaju zajedničke prosvjetiteljske ideje dviju, ranije spomenutih, komedija.

¹ Prema: Hrvatska enciklopedija, LZMK, „*natuknica prosvjetiteljstvo*“

2. PROSVJETITELJSTVO U HRVATSKOJ

2.1. Društveno-političke okolnosti

Hrvatsko je prosvjetiteljstvo, kako navodi Kombol (1992), obilježeno mnogim društveno-političkim okolnostima. Sedamnaesto je stoljeće završilo Karlovačkim mirom koji je doveo do proširenja banske Hrvatske, no unatoč tome rascjepkanost hrvatskog naroda nije završila. Dubrovnik, koji je nekada bio velika sila, u osamnaestom je stoljeću izgubio svoje nekadašnje značenje. U sjevernoj su Hrvatskoj također vidljive poteškoće, koje su onemogućavale društveni i politički razvoj. Javlja se i apsolutizam s pozitivnim i negativnim licem. S jedne je strane nastojao djelovati na jačanju gospodarstva zemlje, poticao je građenje cesta i osnivanje škola, dok je s druge strane bio opasan za samostalnost Hrvatske i Ugarske svojom centralizacijom. Tako su hrvatsko i ugarsko plemstvo u isto vrijeme branili i autonomni život, ali i život svojih zemalja. Dok su druge zemlje stvarale temelje za daljnje napredovanje, Hrvatska i Ugarska su ostale i dalje zemlje sa zaostalim gospodarstvom te nerazvijenim građanskim staležom. Tijekom polovice osamnaestog stoljeća u književnom i kulturnom životu Hrvatske nastale su značajne promjene koje su bile u skladu i duhu s tadašnjom Europom. Protestantizam nije uspio prodrijeti u naše krajeve, pa je tako hrvatski narod ostao pod utjecajem okolnih zemalja, posebice Italije. Dok je Italija i dalje ostala u duhovnom nazatku, u Europi su zemlje napredovale, a paralelno s time razvila se bogata književnost i filozofija. Bilo je to doba optimizma, racionalnosti, sveopće kritike tradicije koja je dovela do Francuske revolucije. Inovativne su ideje zahvatile gotovo sve zemlje Europe. Nositelji novina bili su uglavnom prosvijećeni vladari kao što su Josip II., Katarina II., Fridrih II. te Marija Terezija, a mnogo se toga kasnije odrazilo i na Hrvatsku. Važna činjenica u osamnaestom stoljeću za hrvatsku književnost bila je slabljenje književnog rada Dubrovnika gdje nakon Đurđevića, nije bilo značajnijeg autora, već su se uglavnom prevodili Ovidije, Maffei, Molière te Pietro Metastasio. Metastasio je bio prevođen ne samo u Dubrovniku, već i u Slavoniji i Zagrebu. Ipak poznavanje aktualnih francuskih pisaca kao što je Molière nije osobitno pridonijelo razvoju naše književnosti. Kasnije, kada se književnost već nalazila na prijelazu stoljeća, došlo je do većih promjena, a sve je započelo smrću Josipa II., sina Marije Terezije. Novonastalo veselje zbog promjena koje su uslijedile ipak nije dugo trajalo. Već iste

godine, Hrvate je pogodio nepovoljan politički događaj. Staleški predstavnici Hrvatske, na saboru su donijeli odluku o proširenju kompetencije ugarske vlade i na Hrvatsku. Ispostavilo se da je to bila velika greška. Naime, Ugarska više nije bila ona stara, već nova Mađarska koja je bila probuđena nasrtajim Josipa II. na njezinu samostalnost. Ona je ubrzo pokazala svoje pravo lice; već na prvim sjednicama od Hrvatske su tražili tri slavonske županije te uvođenje mađarskog jezika ne samo na području Ugarske, već i Hrvatske. Time započinju razmirice između Hrvata i Mađara, a završit će buđenjem nacionalne svijesti Hrvata te narodnim preporodom. Jedina moguća obrana od nastale situacije, bila je uvođenje službenog hrvatskog jezika u Hrvatskoj, kao što je u Ugarskoj već bio mađarski jezik. Ono što je dodatno otežalo ovaj proces, bili su ratovi Napoleona i pobune protiv revolucionarne Francuske. U Europi se za to vrijeme pojavljuje novi pokret – romantizam. Istovremeno, u našoj književnosti ostali su posljednji predstavnici staroga vremena, odnosno vremena kojeg karakterizira nastojanje da se hrvatska književnost ujedini u pravopisu i jeziku. Do predstavnika su starog vremena slabo dopirale nove književne ideje, ostali su i dalje ljudi koji su obrazovani u latinskim školama te pod velikim utjecajem klasicizma. Važniji pisci koji se tada spominju su Matija Petar Katančić, nekoliko Dubrovčana kao što tu Đuro Ferić, Džono Rastić, Marko Bruerović, dok se među posljednjim kajkavcima spominju Toma Mikloušić, Antun Vranić te Tituš Brezovački. Posljednjim kajkavcima završava višegodišnji književni rad na kajkavskom narječju. Dok je kajkavski jezik polako padao u zaborav, u Zagrebu se razvijaju znakovi koji upućuju na budućnost. Najznačajnije su bile dramske predstave u sjemeništu, koje su nastale kao rezultat ukidanja isusovačkog reda (prije su se izvodile isusovačke predstave). Ondje su se prikazivale prerade svjetskih predstava prilagođene hrvatskom tlu, to jest pohrvaćene i lokalizirane u naše krajeve, a mogle su se izvoditi samo drame koje su imale vidljivu moralnu pouku. Takvim djelima, među posljednjim kajkavcima, posebno se ističe Tituš Brezovački. (Kombol, Prosperov Novak, 1992:368-438)

2.2. Drama u sjevernoj Hrvatskoj

Osamnaesto je stoljeće u sjevernoj Hrvatskoj obilježeno isusovačkim školskim predstavama čiji su temelji postavljeni još stotinjak godina ranije. Njihov karakter ostao je jednak onomu s početka sedamnaestog stoljeća, kakav je bio zacrtan u školskom programu i općem planu. Isusovačke predstave bile su jedini oblik kazališnog života u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj općenito. Započele su se izvoditi u Zagrebu 1607. godine, a trajale su sve do ukidanja isusovačkog reda 1773. Tematike su im bile raznolike, od biblijskih motiva pa do povijesnih drama s vidljivom naznakom rodoljublja, a ono što je svima bilo zajedničko jest odgojno-moralizatorska crta. Čest oblik izvođenja bio je na latinskom, dok su se kasnije počele izvoditi i na narodnom hrvatskom jeziku. Održavale su na mnogim lokacijama u Zagrebu, a osim škola, glavna mjesta izvođenja bila su Markov trg, dvorište Gimnazije, biskupski dvori, Katarinski trg i dr. Od napisanih i prikazanih isusovačkih drama malo je objavljenih, uglavnom su ostale u rukopisu. S jakim nastupom jozefizma i centralizma u drugoj polovici osamnaestog stoljeća, u Zagrebu su se počele izvoditi njemačke predstave gostujućih družina. Pored njih, veoma važnu ulogu imale su dvije školske institucije u Zagrebu: Biskupsko sjemenište i Gimnazijski plemićki konvikt. Dok o Plemićkom konviktu nema mnogo sačuvanih podataka, povjesničari književnosti ističu komedije vezane uz Biskupsko sjemenište. Predstave ovog teatra krenule su korak naprijed i slijedile su suvremene zahtjeve kazališta, te su se počele izvoditi samo na hrvatskom jeziku. Njemačko kazalište uvelike je utjecalo na predstave izvođene u Zagrebu pa su se tako većinom komedije prevodile s njemačkog jezika na hrvatski. Bile su to obrade uglavnom komediografa drugog reda poput Ifflanda ili Eckarthusena. Uvijek su bile u skladu s prosvjetiteljskim vremenom pa su tako prožete pedagoško-moralizatorskom namjerom, dok su zapleti, lica i ideje izloženi naivno što je u potpunosti odgovaralo tadašnjoj publici i odgojnom cilju. U izvornim njemačkim predstavama postojala su ženska lica, ali za razliku od tematika i ideja, ih naši pisci nisu preuzeli. U Sjemenišnom kazalištu ženska lica zamjenjivana su muškim, a ljubav između spolova okrenuta je drugom smjeru – ljubav prema domovini, bratu, majci i sl. Uz poneke prekide, teatralni rad Sjemenišnog kazališta zadržao se sve do 1834. godine, kada je Zagreb dobio profesionalno kazalište. Velik broj kajkavskih predstava koje su izvedene u ovom vremenu nije ostao sačuvan. Uglavnom su sačuvani prijevodi te djela Tituša Brezovačkog. Jakov Varaždinec

tiskao je dramske prijevode, a za tiskanje kajkavskih drama posebno je zaslužan Toma Mikloušić. Željao da svoj narod upozna s kazališnim djelima na narodnom jeziku, počeo je tiskati i igrokaze pa je tako 1821. tiskao drugo izdanje komedije *Matijaš Grabancijaš dijak*, a dvije godine nakon i drugu Brezovačkovu komediju *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*. (Franičević, Švelec, Bogišić, 1974:358-370)

3. PROSVJETITELJSKI KOMEDIOGRAF TITUŠ BREZOVAČKI

3.1. Život i djelo

Tituš Brezovački rođen je u Zagrebu 4. siječnja 1757. godine. Osnovnu je školu pohađao u rodnom gradu, a nižu je gimnaziju završio u Zagrebu i Varaždinu. Kada je 1773. godine ukinut isusovački red, ulazi u pavline i boravi u njihovim samostanima u Remetama kraj Zagreba, Svetoj Jeleni kraj Čakovca te u pavlinskom učilištu u Lepoglavi. U Pešti, na Visokom pavlinskom učilištu završio je filozofiju i teologiju. Nakon završetka studija, vraća se u Varaždin kao profesor pavlinske gimnazije te ostaje ondje sve do 1786. godine. Potom postaje dijacezanskim svećenikom, te zbog spora sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem, službuje uglavnom po njegovim naređenjima u brojnim župama zapadne i sjeverne Hrvatske. Želja mu je bila da bude stacioniran u samo jednoj župi, a ona mu se i ostvarila svršetkom 1799. kada postaje altaristom, a početkom novog stoljeća i prebendarom Svetog Ivana u zagrebačkoj župi Svetog Marka. Nakon toga, počinje stvarati, iako neprestano nailazi na razne prepreke. Dužan je na sve strane, i svojim izdavačima i zbog neplaćena poreza, u raznim je sporovima s krčmarima, a mnogi ga viđaju kako posjećuje kazališta i gradom šeta u civilnoj odjeći. Bio je klasičan učenjak, vrlo dobro je poznao latinski jezik, a njemački i mađarski je naučio za vrijeme studija. Vrijednost njegova stvaranja potječe još iz kazališnog života u Zagrebu, gdje je naučio tzv. „zanat“. Tadašnja dramaturgija zahtijevala je da kazalište bude poučna životna škola s naglaskom na isticanje smiješnoga. Brezovački se s ovom tehnikom stvaranja upoznao za vrijeme školovanja u isusovačkoj gimnaziji u Zagrebu, gdje je pratio predstave koje su se tamo izvodile na latinskom i hrvatskom jeziku. Za takav teatar bile su karakteristične dramske vrste s raznolikim temama, poput onih iz svetačkog života, ali i one koju su se doticale nacionalne i svjetske povijesti. Svaka predstava bila je prožeta moralizatorskim težnjama. Brezovački je iza sebe ostavio niz pjesama na hrvatskom i latinskom jeziku. Pisao je političke i satiričke pjesme, dodavajući im svoju notu domoljublja i ogorčenja prema Mađarskoj, zatim protiv francuske revolucije, ali i protiv društvenih anomalija svoga vremena. Ipak, književnost ga najviše pamti po njegovu dramskom radu. Prvu dramu, *Sveti Aleksij*, napisao je 1786. godine i ona je pisana isključivo prema isusovačkoj tematskoj i dramaturškoj matrici. Njegovim najboljim djelom

kritičari smatraju komediju u tri čina *Matijaš Grabancijaš dijak*, a prema zapisima suvremenika, pripisuju mu i komediju u pet činova *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*. Umro je iznenada, 29. listopada 1805., vrlo vjerojatno jer je bolovao od sušice. Kada se vijest o njegovoj smrti proširila, svećenici, trgovci, tiskari i knjižari javili su se s potraživanjima za njegovim književnim opusom, te je tako 10. prosinca 1805. održana javna dražba, na kojoj je prodana njegova skromna ostavština. (Kombol, Prosperov Novak, 1992; Batušić, 2002; Ratković, 1951)

4. PROSVJETITELJSKE IDEJE U KOMEDIJAMA TITUŠA BREZOVAČKOG

4.1. *Matijaš Grabancijaš dijak*

Za ovu komediju, nastalu 1803. godine, Brezovački je kao podlogu iskoristio narodno vjerovanje u đaka grabancijaša koji ima nadnaravne moći. Riječ *grabancijaš* dolazi još iz stare Grčke gdje složenica *nekromantéon* znači proricanje, a isto tako, *grabancijašu* korjene možemo pronaći u talijanskom jeziku, gdje riječ *negromanzia* označava čaranje. Kajkavska riječ *grabancijaš* zapravo je iskrivljeni talijanski, *gramanzia* umjesto *negromanzia*. U sjevernoj Hrvatskoj, u pučkoj predaji, ta riječ je označavala mladića koji je osim dvanaest razreda škole završio i trinaestu, gdje se uče nadnaravne moći. Takav mladić sposoban je dozivati kišu, izvoditi čarobnjaštvo, te ga se može pronaći i u društvu vilenjaka i čarobnjaka. Prema narodnom vjerovanju on predstavlja žrtvu vlastite sudbine, neuomornog lutalicu koji putuje svijetom i otkriva ljudima istinu koju zna, ali i da nauči ono što ne zna:

Ja sem, dijak, koj škole moje zvršil jesem; vezda idem po svetu, da se negdi navčim, kaj jošče ne znam, negdi pak, kaj znam, pokažem. (Ratković, 1951:46)

„Pozivom na takvo pučko vjerovanje Brezovački je naslovni lik svoje komedije iskoristio da bi prosvjetiteljski dosljedno te vještim, iako nerijetko i oporim, komediografskim sredstvima kakva poznajemo još od talijanske komedije dell'arte, svoje sugrađane upozorio na brojne mane i poroke kojih su zarobljenici.“ (Batušić, 1996:9)

Već na početku djela, u *Zavjetku* i *Predgovoru k dobrovoljnomu čtavcu* možemo vidjeti autorovu namjeru da publici prenese prosvjetiteljsko-didaktičku poruku. On će to učiniti preko Grabancijaša, kojeg postavlja za glavnoga lika, koji osim što je nositelj moralnoga, pokretač je i svih važnih događaja u djelu. Brezovački poručuje čitatelju da je znanje temelj dobrog vladanja. Svaki čovjek se treba odnositi jednako i prema sebi i drugima te zlu okrenuti leđa. Djelo posvećuje čitatelju koji će vidjeti đaka grabancijaša, a koji će mu ukazati na dobro i zašto ga činiti.

*„Predgovor
k dobrovoljnomu čtavcu*

Dogoda igru ispeljanu ovak, kak ovde je,

Tebi za krajši čas alduvati hotel jesem,

Dobrovoljni čtavec.

Budeš videl dijaka,

Kojemu stari ime grabancijaša prideli jesu;

Čul budeš od njega,

*Kulika je hasen napretka vu dobreh
navukeh,*

Koji tak osobno,

Kak opčinsko dobro porađaju.“

(Ratković,1951:43)

Također, poručuje mu da ne zamjeri njegovu đaku na okrutnoj istini koju će govoriti. On je tako naučio u školi iz koje je izašao. Grabancijaš će ukazati na već poznate krijeposti, ali će i istaknuti da se greške ne mogu ispraviti bez istine. Uzda se u svoju istinu, koja će u čitatelja potaknuti na smijeh:

„Moj dijak već vu peldah, kak vu navukeh kaže.

Ako morebiti oštreši bude, kak bi vnogi željel,

Prosim, da ne zameriš,

Ar stoprav je iz škol izišel,

Kade istinu govoriti i činiti je se navčil.

Zato, ufam se,

Da z istinum svojim tebe ne zbantuje,

Ar sem vupučen, da je tebi dobro znano,

Da niti kreposti pohvaliti,

Niti falinge popraviti prez istine ni moguće.

K istini svoji priložil je moj dijak

I takva tulikajše,

Koja razveseliti i na smeh genuti

(Z navukom) mogla budeju“. (Ratković, 1951:43)

Brezovački je svoje mišljenje i viđenje tadašnjeg društva izložio već na prvim stranicama djela. U *Dogodu I. (Spelanje II.)* Matijaš, nakon što se predstavio Smolku i Vuksanu, upućuje ih u dobrobit istine. Smolko se ne slaže s njim jer smatra da nikad istina nije ništa dobrog donijela, na što mu ovaj odgovara kako je to žalosno. U svijetu u kojem žive, ljudima je više stalo do dobrog položaja u društvu, licemjerni su, a za pravdu i istinu ih nije briga.

„SMOLKO: Gospone, vi z vašum istinum vezdašne vreme dalko ne zajdete, ar vam je vezda takov svet, da vam vu istini nikaj ne postavla, i onoga, koj istinu govori, zvekšinum bežiju i odurjavaju. - Još, još pri pomenšeh ima gde obeda, gde večeru, ali pri povekšeh i oneh, koj z drugemi kaj zapovedati imaju, niti ju pod krov ne pustiju, i ako se kak k njim zavleče, verujte meni, tak ju zmrcvariju, da ni jednoga cajnka celoga zmed njih ne odnese. - Kaj se nas nekojeh starinskeh Horvatov dotiče, mi ju jošče preštímavamo, ali naskorom bude nam i istini konec.

MATIJAŠ: To je žalosno. - Komu anda bude verovati, ako ne istini?“
(Ratković, 1951:46)

Pomoću dijaloga, Brezovački je iznio svoju sliku vremena, ocjenivši ljude kao pristalice praznovjerja, koje karakterizira nemoral i zatucalost. Njegova kritika „upućena je naime poluučenima: riječ je o 'polu-obrazovanim' ljudima ili lažnim intelektualcima koji se pokazuju kao pristalice principa racionalizma dok svoju kulturu ipak temelje na narodnoj baštini vjerovanja i predrasuda.“ (Di Francesco, 2002:123)

Da je Brezovački prikazivao ljudske mane i poroke, vidljivo je i u *Dogodu I, Spelanju V.* Razgovor se odvija između Smolka i Matijaša. Smolko je Matijaša počeo uvjeravati kako se od vraga mogu izmoliti veliki novci, ali mu on nije povjerovao. Neumoran Smolko, ne odustaje od svojih uvjerenja te ga stoga Matijaš odluči kazniti. Detaljno mu objasni što treba napraviti kako bi od vraga dobio novac. Ovaj mu, naravno povjeruje, a Matijaš se ne može prestati čuditi njegovoj gluposti. Nakon što Smolko na trenutak ode, započinje svoj monolog u kojemu iznosi što je čovjek sve spreman napraviti kako bi došao do novaca. Tako će Dijak Smolka naučiti pameti te mu takva zamisao više nikada neće pasti na um:

„To je istina, da ni bedastoče niti hmanjice, vu koju se ne bi dal človek vputiti za volju penez. - Ov pripročak dobro more videti, da je to kriva vera, jedno lažljivo i vkanljivo ufanje; metemtoga vendar on bi predi Boga zatajil, kak se hotel dati vputiti, da ovo ni istina. - Ali ja budem na njega dobro pazil, i ako se podstupi ovo probuvati, tak ga splatim, da mu nigdar više ovakov način penez dobiti na pamet ne dojde.“ (Ratković, 1951:52)

U *Dogodu II., Spelanju III.* nakon rasprave koju su vodili Jugovič, Smolko i Matijaš, Jugovič poželi saznati hoće li Matijaš točno reći njegovu prošlost. Matijaš ga opisuje kao besposličara, običnog praznoglavca, koji svojim ponašanjem nimalo ne pokazuje svoje podrijetlo. U školi se ranije tukao, a sad želi oženiti Vuksanovu bogatu kćer, ne bi li se tako riješio dugova. Brezovački je razgovorom između Jugoviča i Matijaša želio upozoriti na sveprisutnost braka bez ljubavi, odnosno braka iz koristi, ali i na one ljude koji su se spremni „prodati“ za novac. Jugovičeva kazna uslijedit će kasnije:

„Matijaš: (...) Kakti dijak bili ste vsigdar v tretjem redu; tukli se, razbijali i poleg vsega gizdavi bili. (...) K tomu od gizdosti hodite od jedne do druge velikašev hiže, pak ako se samo s hausmajstrom kade spominate, vre se pred drugemi dičite, da ste pri jednom ali drugom velikašu vu osebujnom poslu bili. Zadnjič dobili ste volju oženiti se, da ovak peneze, ne pak ženu dobite.“ (Ratković, 1951:57)

Dogod III. započeo je u krčmi, gdje, okupljeni za stolom, sjede gradski službenici. Nedugo zatim, dolazi i Matijaš prerušen u trgovca koji je maloprije prodao svoje volove. Opet se javlja pohlepa za novcem i četvorica službenika odluču uzeti mu

novac na kartama. U međuvremenu u krčmu ulaze dvojica muževa koji cijelu godinu marljivo rade i stanu gledati Matijaša kako pobjeđuje. Nada za lakim novcem ubrzo pada u vodu jer im je Matijaš oduzeo sav novac. Kako bi ih kaznio, novac raspodijeli dvojici muževa. Četvorica službenika ni iz ovoga nisu uspjela izvući pouku te ih stoga Matijaš još više kažnjava. Jugovič je tako dobio magareću, Veselkovič svinjsku glavu, Koprinovič dobije dugi nos, a Pisarovič pocrni u licu i počne roktati kao prasac:

„MATIJAŠ: Barem bi slaninu človek od vas onda imal. (Dobiju obodva na jedanput on oselsku, ov svinjsku glavu.)

I. MUŽ (od straha govori): Jes, jes, kume-e-e-e-e - glejte, glejte-e-e, kakve su ono stvari, potrije križno drevo.

II. MUŽ (od straha takaj): Jej, jej, meni-i-i-i-i, kaj je to-o-o-o-o; to je božja kaštiga.

KOPRINOVIČ: Je bogme, ravno se hoče Bogu z nami ove norije imati. (Pije i dobi veliki nos, prime se za njega i reče): Teremtete, ov je žmahen, vsaki dan funt tubaka prejde vunjega. To ni drugo, to mora coprija biti.

PISAROVIČ: Ha, ha, ha, ovo su čudnovata preobraženja. Ov ima oselsku, on tam svinjsku glavu; ov se pak drži na nje z svojem nosom kakti puran. (Natoči si, pije; i nato počrne na obrazu, kada odmekne; nakaj počne osel tuliti i prasec krohati.)

I. MUŽ: Glej, glej, kume, kak ti je on tam počrnel, kak vrag, potri ga sveti križ.

KOPRINOVIČ: Ha, ha, ha, kakov si pak ti Indijanec?

PISAROVIČ: Kakov Indijanec?

KOPRINOVIČ: Vem si črn, kakti vrag, na poglej se.“ (Ratković, 1951:74)

Uz prosvjetiteljsko-didaktične crte u djelu, svakako je vidljiva dokumentarna vrijednost i značenje djela. Iako sam autor nije jasno locirao mjesto radnje, Hećimović

zaključuje kako su u djelu jasno vidljivi dijelovi Zagreba kao što su Kaptol, Harmica, Vilica (Ilica) te Prekrižje. Nadalje navodi kako u tekstu možemo saznati na koji način su purgarske kćeri bile podučavane i odgajane (Hećimović, 1971:27) što nam opet daje uvid u tadašnje društvene prilike:

„VUKSAN: Kaj? Priprosto zvučena? Prosim za oprošćenje. Hodila je ona tri leta nad Kamenita vrata; navčila se je tam štrikati, jedno malo šivati, z vsakojačkum svilum srca našvavati, tak da su v jednom tri; katekizmuša zna tja do glavneh grehov; pisati zna čisto dobro, samo da si priteško čteje. Vsega zna dosta dobro, samo presti malo.“ (Ratković, 1951:62)

Vrijednost djela vidljiva je u načinu pisanja, odnosno govoru likova. Osim što je govor likova bio jedan od postupaka za postizanjem komičnosti, Brezovački je time ukazao i na ondašnju raznolikost jezika. Branko Hećimović izdvaja kako je uveo štokavsku ikavicu kojom se služe detiči, a istovremeno ju je iskrivio u Smolkovom govoru koji se njome htio približiti upravo njima. Da se Brezovački doista s razlogom upustio u igru s jezikom koja pridonosi vrijednosti dijaloga te njegovoj dokumentarnosti, vidljivo je i u govoru sluge Hanzla (Hećimović, 1982:25):

„HANZL: Tisti tokajer je ta narfineši. Tist je z Ogerskiga od svetiga Tokaja. Je dober ino fin, le ga skusite. Je saka butela po tri guldinerje; tisto bode zvrplo, zvrplo (broji na prste): tri pa tri so siedem, pa tri so desiet, pa tri, no tri bo zvrplo pietnajst; kosilo osem no štierdiesiet no piet krajcarjov, bo zvrplo vse vkiup štier no dvašit guldinerjov.“ (Ratković, 1951:72)

Razmatramo li rječničko blago i uporabu pojedinih slobodnijih riječi, kao i uravnoteženost govora lica koja ovisi o učenosti, odnosno stupnju poznavanja latinskog ili njemačkog jezika, možemo istaknuti kako Brezovački ponekad namjerno koristi iskrivljen latinski jezik, kako bi umišljeno i takoreći obrazovano lice učinio komičnim. (Hećimović, 1982:25) Također, Hećimović u *Može li se Lauri vjerovati?*

ističe studij Josipa Vončine *Jezično grabancijaštvo Tita Brezovačkoga*², te govori kako je došao do zaključka da u *Grabancijašu* postoje tri vrste aktera koji su nositelji određenih karakteristika nekog govora, a to su: govor učenih, govor zagrebačkih obrtnika te seljaka. Analizom je pokazao da se Brezovački namjerno koristio razlikama u govoru, a da se one temelje ponajviše na pogrešnom korištenju stranih riječi i sintakse. U svojem razlaganju, koje je potkrijepio s mnogo primjera, uputio je na autorovu težnju da tipičnim izrekama individualizira govor pojedinih likova. Brezovački je kontekstualno i metaforično pridavao novi smisao već postojećim riječima, ali je isto tako primjenjivao i velik broj istoznačnica. (Hećimović, 1982:26) Možemo zaključiti da je komedija *Matijaš Grabancijaš dijak* pravi mozaik koji ne samo da upućuje na društvene probleme, već u sebi sadržava i jezičnu raslojenost tipičnu za dopreporodno razdoblje.

Prema riječima Hećimovića (1971:23) komedija nema pravog zapleta, a rasplet se odvija kada se svi likovi koje je Matijaš nasamario nađu izravno pred njim. Međusobno komentiraju kako su prevareni, a nakon toga slijedi Matijašev monolog u kojem iznosi istinu o njima, ali im daje pouku kako greške ne bi više ponavljali. Komedija završava tako što Matijaš govori kako on nije ništa drugo, nego grabancijaš dijak:

„MATIJAŠ: Anda ste vsi skupa, vaše proti meni tužbe povedali? - Dobro. Na vse ove ja odgovarjam ovak: Vi, domine Pizarovič, jeste samo jeden pisar pri varošu, koj na leto služite sto forinti. Zaigrali ste snočka 150 fl., anda za ove nadomestiti morate se više puti vu ciganije i krivična pobiranja prekoredne plače za pisanje vaše pustiti, koje falinge črniju obraz poštenoga srca, i zato jeste počrnili, da se vsigdar zmislite ad punctum honoris. - Vi, domine Koprinovič, jeste zgubili 100 fl., vi ste jeden siromaški juratuš prez plače. Roditeli vaši jesu siromaški slobodnjaki, koji s teškemi žuli skrbeli su stroške za školanje vaše, da ove njim, kada na vaš stališ dojdete, z vašum pomočjum nadomestite. Za vas ni vetre delati, još menje i vezda teške žule vašeh domarov na pogibel igre postavlati. Zato ste dobili velikoga nosa, da se vsigdar za njega primete i zmislite, kaj ste i otkud ste (...)

² Vidi: Vončina, J. (1971.) „Jezično grabancijaštvo Tita Brezovačkoga.“ *Jezik*. (3)

(..) Ovo su moji zroki i načini, s kojimi ja za vaše dobro ovak z vami baratal jesem. Da sem glave druge, črni obraz, velikoga nosa, smrt i druga iskazal, ne čudete se, ar to onomu, koj po školah hodi i marljivo vu izvedanju naravskeh pripečenj trsi se vučiti, lahko včiniti je, i zato ova pripečenja ne coprijam nego navuku iznanju naravskomu pripisati morate; to meni verujte, ar sem g r a b a n c i j a š d i j a k .“(Ratković, 1951:84)

4.2 Diogneš ili sluga dveh zgubljenih bratov

Mihovil Kombat (1992:435) navodi kako se ne zna sa sigurnošću je li ovu komediju napisao Brezovački. Prema zapisima i proučavanjima suvremenih povjesničara književnosti možemo mu je prepisati, no ipak ova komedija nije izvorno djelo već je prerada jedne njemačke drame. Prvi put je na kazališnim daskama izvedena tek 1925. godine. Glavni su motiv u djelu dvojica braće koji su se izgubili, ali se naposljetku nađu. Osim toga, u djelo je ugrađen čitav niz događaja koji oblikuju fabulu, a lik Diogeneša možemo usporediti i s Matijašem, jer i on bez problema saopćava istinu u lice. Fabulu upotpunjuju dijalozi između Diogeneša sa Svetoglasom, provizorom Sebiradom, trgovcem Pazarovičem, liječnikom Pohabijem te barberom Gulibradom, a oni su predstavnici pojedinih društvenih staleža. Za njih možemo reći da se na pozornici pojavljuju samo kako bi dobili lekciju. Hećimović zaključuje kako u ovoj komediji, Brezovačkoga možemo vidjeti kao pravog zastupnika dopreporodnih težnji, a vidljiva je i didaktičnost djela te vjersko-moralizatorske namjere. (Hećimović 1971:44)

Na početku komedije saznajemo da je Diogeneš sluga dvojice izgubljene braće. Naime, on radi i za jednoga i drugoga, jer jedan mu je ponudio bolju službu, a drugi bolju plaću. U razgovoru sa Svetoglasom, Diogeneš navodi kako smatra da je manje zlo što jedan sluga služi dva gospodara, nego što jedan gospodin za više službi, što drugi obavljaju za njega, prima velike svote novca. Stoga, već na prvim stranicama djela možemo zaključiti da će ono biti prožeto moralnim motivima i važnim skrivenim porukama:

„Svetoglas: Kojega gospona služiš?

Diogeneš: Ja dvem na službi jesem.

Svetoglas: To jest pak nijednomu zadosta ne včiniš.

Diogeneš: More biti, ali vendar tak se trsim, da dužnost moju ne zamudim.

Svetoglas: Kaj nisi zadovoljen službum jednoga gospona?

Diogeneš: S službum jesem, ali s plaćum nisem.

Svetoglas: Kak to?

Diogeneš: Kajti mi više jedan dati ne more, kak hranu, drugi pako više dati ne će kak opravu.“ (Ratković, 1951:91)

Od protagonista koji se pojavljuju u djelu, veoma je važno istaknuti i lik Zmeknirepa. Zmeknirep je za ideju *Diogeneša*, isto ono lice što je Matijaš u *Grabancijašu*. On prolazi kroz društvo starog Zagreba, prurušava se pod raznim maskama sve kako bi u prosvjetiteljskom smislu ukazao na različite poroke. Izravno nije dijak, već se javlja u tri lica; prvo kao „kakti dijak“, zatim „kakti cigan“ te „kakti skrovnoznaneć“ Javlja se još i četvrto lice „muzikaš z živem bajsom“, no u djelu nigdje konkretno ne možemo saznati da je to Zmeknirep, već samo prepostaviti. (Hećimović, 1971:42)

„Dijak: Ja sem dijak, koji nimam od drugud življenja neg da okolu prosim, da si morem barem kruha, papera i tintu kupovati.“ (Ratković, 1951:101)

„Cigan: Gospone, ja sem cigan, došel sem gledet...“ (Ratković, 1951:105)

„Zmeknirep: Ja sem človek, kak i ti.

Kelner: Kaj pak po zraku iščeš?

Zmeknirep: Kajti je po meni moguće tak po zraku, kak po zemlji hoditi.

Kelner: Anda si coprnjak?

Zmeknirep: Nisem, neg jesem skrovnoznaneć, kojemu zračni i zemaljski duhi na službi jesu.“ (Ratković, 1951:117)

Hećimović u djelu *Dva komediografa* (1971:42) također ističe kako je i u liku *Diogeneša* sadržana bit *Matijaša*, te kako nije slučajnost što je *Brezovački Diogeneša* učinio pomoćnikom *Zmeknirepa* u šalama s *Medobuzom*. *Zmeknirep* je samo začetnik šala, dok se autorove ideje i nazori mogu vidjeti u liku *Diogeneša*, koji je plemenit lik dobra srca. To možemo vidjeti i u situaciji kada se sažaljuje nad *Antonom Medobuzom*, nakon što ga je *Zmeknirep* opljačkao. Ova scena uokvirena je poučno-prosvjetiteljskom funkcijom, pri čemu se kažnjava ljudska pohlepa i nemoralno stečena zarada (Županović Gospić, 2016:111):

„Diogeneš: Da pak vidiš, da ja hoću drugač pomoći, (vzeme iz žepa banke dve i preda mu vu ruke)... na, ovo su ti oni 50 fl, koje si meni vetomadne dal, da te gosponu mojemu prepovdal ne bi; pak ako videl budeš, da z

ovemi moreš prez krivice kaj hasnuvati, postavi ju vu trgovinu ali vu ortačtvo, da se s poštenem načinom za starost opskrbiš. (Odide).

Kelner (drži vu rukah banke i čudi se): Ovo je prvi sluga, koji je preveč pošten i veliko srečen i morebiti zadnji, ar zaisto da su ove banke drugomu v šake dospele, već se vu mojih rukah nigdar ne bi topile. No, ovoga načina povem moje ženi i budem ga pametil, dok bum živ. (Odide).“
(Ratković, 1951:141)

Lik Diogeneša, koji je nositelj moralnih vrijednosti, svoje je prodike iznosio kroz razgovore i s ostalim akterima komedije. Brezovački Diogeneša prikazuje kao slugu koji se vrlo dobro koristi sa zdravom pameti i humorom, i na taj način suprotstavlja klasnim razlikama i životnim određenjima. (Hećimović, 1971:48) U razgovoru sa Svetoglasom, Diogeneš kritizira povlastice velike gospode:

„Diogeneš: Najmre oni dobivaju na leto za vse svoje časti jedno sedam jezer forinti, šekretarom pak svojem za vse službe i posle časti njihoveh davaju s koštum računajuč na leto morebiti dve jezere, anda oni imaju na leto pet jezer dobička, to je vera lepa služba. Vezda ja njim dopuščenjem njihovem odgovarjam na ono, kaj su rekli, da zato slugi više gosponov služiti hočeju, kajti s plačum svojum zadovoljni nisu: je li se bolje ova pohlepnost plače i penez onem slugam zameriti more, koji drugoga zdržavanja nimaju, ali oni gospodi, koja brez vsake službe z imetkom samo svojem zadovoljno živeti mogu?“ (Ratković, 1951:92)

Prva osoba kojoj je došla naplata duga za sve mane, bio je nadzornik Sebirad. Njega je Diogeneš vješto naveo da sam prizna kako svoj imetak nije stekao na pošten način, već potkradajući gospodara:

„Diogeneš: To su jošče male tadbine, ar ni niti pedeseti sluga, koji bi si iz svoje tadbine mogel jednoga koca, menje pak jošče jedne zidane hiže kupiti.

Sebirad: Kajti su zločesti gospodari, ne znaju spravlati i čuvati. Vidiš mene; moji stareši bili su siromaški, pak vendar ja imam vezda velike zidane hiže,

imam kapitala, imam pohoštvo, s kojim se ne bi genul za dve jezera.“
(Ratković, 1951:95)

Diogeneš je uspio raskrinkati i mane trgovca, čiji je predstavnik bio lik Pazaroviča. „Njegovo će izlaganje poslovno-ekonomskih uvjeta trgovanja žitom u kojemu sluga inzistira na nepravičnosti da gospoda i trgovci osiromašuju koga god stignu potpuno ironizirati“ (Županović Gospić, 2016:112), tako što će na kraju dijaloga reći da trgovac i istina ne idu skupa. Brezovački je tom rečenicom okarakterizirao trgovce kao lažljivce, što je bio vrlo čest slučaj u njegovo vrijeme:

„Diogeneš: Je ovo. (Ide nuter [Pazarovič]. Ovo je jedan zmed tulikeh, koje poznam, poštenoga srca trgovec. Ar istina je, da trgovac i istina nikak se ne slažu skupa.“ (Ratković, 1951:112)

Brezovački nije „zaboravio“ ni na liječničku službu. Možemo izdvojiti razgovor Diogeneša s liječnikom Pohabijem (*Dogod trejti, spelmanje četрто*) iz kojega saznajemo da liječnici sve više iskorištavaju nepriliku bolesnih i siromašnih kako bi se obogatili. Diogeneš pred kraj dijaloga opet koristi priliku da se ironično nasmije još jednom društvenom položaju:

„Diogeneš: Ne zamerite, ako sem vas mogel z istinum zbantuvati. Metemtoga vračitele preštímavam i vsega poštenja vredne držim, koji najmre k znanju svojemu i pravdenu ljubav bližnjega priložiju, ar se od ove velike hasne vse opčinstvo nadejati more.“ (Ratković, 1951:115)

„Moralna pouka koja se kroz razgovore provlači i sentenciozno izvlači upućuje na kritičko prokazivanje poroka pohlepe i oholosti, što onemogućuje ostvarenje općeg dobra u smislu korisnosti.“ (Županović Gospić, 2016:112)

Djelo *Diogeneš*, osim svoje didaktičke vrijednosti, sadrži i neke druge posebnosti. Hećimović (1971:43) je istaknuo kako *Diogeneša* karakteriziraju živost, šarolikost i scenska dinamičnost. Uspoređujemo li ovu komediju s *Matijašem*, vidljiv je napredak, iako je realistična uvjerljivost postignuta samo u već spomenutim pojedinostima (slika Zagreba). Na Hećimovićeve riječi nadovezao se Batušić koji ističe da je Brezovački ostao doslijedan svom načinu stvaranja te se i dalje bavio konkretnim životnim pojedinostima. U *Diogenešu* proširuje svoju percepciju vremena, pa tako zahvaljujući

njemu imamo bolji uvid u ondašnje vrijeme. (Hećimović, 1971:43) „U *Diogenešu* će naći zanimljivog i vjerodostojnog materijala ne samo kulturni historik, nego i analitik-ekonomist; autor pruža mogućnost, da se dobije uvid u to, kako se tada u Zagrebu živjelo u gostionicama, kakve su bile cijene žita, vina, masla, jaja, i sl. Saznajemo dalje, kakvi su bili liječnički honorari, kako se putovalo, kako se odijevalo, kako se oglašivalo u novinama, kako je funkcionirala pošta. (...) Zanimljivi su i podaci o vrstama novca.“ (Hećimović, 1971:44)

I za ovu komediju možemo reći da je jezično blago kajkavskog narječja. Kritičari koji su proučavali djelo, navode kako se glavna tehnika postizanja komičnosti i većina drugih vrlina u djelu, temeljila na dijalogu. Brezovački se u *Diogenešu* igrao riječima, pa čak ponegdje i cijelim dijalozima, gdje se riječ i komično mogu svesti na isto. To najviše možemo zapaziti u govornim jedinicama Diogeneša, ali i u govoru drugih likova. (Hećimović, 1971:51)

„Dijak: Dober dan, moj prijatelj!

Kelner: Eh, ako ti je dober, pojed ga!

Dijak: Srečen dan!

Kelner: Ako ti je srečen, vži' si ga!

Dijak: Kak bi pak rekel?

Kelner: Nikak! Vezda mi mira daj, ar sem srdit.“ (Ratković, 1951:74)

Kao primjer igre riječima te smisao za humor Brezovačkog, možemo istaknuti monolog Diogeneša, koji je inače ozbiljno lice:

„Diogeneš: (...)I nut! Kada bi se jeden put ž njimi na oštarije gostil, i počel se spomenek med nami, kak vezda zločestu govedinu imamo, kak ju drago moramo plačati i kak nas jošče poleg toga detiči mesarski pri vagi vkanjuju, začuju ovoga spomenka mesarski detiči, koji su ravno onda vu drugom kutu pili, zdigneju se gori, počneju svoje korbače odvezuvati; vidiju to moji pajdaši, i na jeden put pobereju pet van i mene ostave. Mesari pak

onda nad me i tak su me zlesikali s korbači, da bi bil mogel z mojih dižnjavkih druge korbače napraviti.“ (Ratković, 1951:68)

Humorističnost ovog monologa leži u načinu izražavanja. Ističe riječi poput *zlesikati* i *dižnjavka*, odnosno na štokavskom *izmlatiti* i *modrica*. Nema dvojbe da zvučne riječi poput ovih mnogo pridonose oblikovanju djela. Ustrajan pri svom kajkavskom narječju, Brezovački je još jednom ukazao na njegovu ljepotu i vrijednost (Hećimović, 1971:52) što upućuje na to da prosvjetiteljske ideje nisu vidljive samo u konkretnim scenama, već i u riječima.

Komedija na kraju dobiva neočekivan rasplet. Dva Diogeneševa gospodara napokon otkrivaju da su braća, saznajemo da je Diogeneš zapravo Ferdinandov, nesretnim slučajem, odvojen sin Jožef, dok su braći Ferdinand i Hermenegild prava imena zapravo Peter i Pavel Ljubimir. (Hećimović, 1971:39) Djelo završava Hermenegildovom kratkom zahvalom Bogu, nakon koje slijedi veselje, što ipak iz svake nesreće može proizaći neko dobro.

„Hermenegild: Za vse ove pute budemo Bogu na veke zahvalni. Življenje pako naše hočemo vsi skupa vu jednomu društvu sprevoditi, ar zato mi je tuliku imetka silu sreča vu ruke hitila, da ovoga veselo trošiti budemo mogli i više puti se spominjati, da velikem nesrečem po skrovneh puteh vnogokrat željen i vesel nastaje

Konec.“ (Ratković, 1951:146)

5. ZAKLJUČAK

Osnovna karakteristika književnosti prosvjetiteljstva jest da mora biti didaktička i moralna. Pod didaktičnim se smatra da književno djelo mora poučavati onoga koji ga „konzumira“, a pod moralnim da mora poticati i njegovati društveno prihvatljivo ponašanje. Brezovački je dvjema komedijama zastupao prosvjetiteljske ideje, a svoju je publiku, kroz smiješne situacije, pokušavao upozoriti na stvarnu sliku društva u kojem žive. Unatoč razlikama u kompoziciji i fabuli dviju komedija analiziranih u ovom radu, njihova „skrivena“ tematika može se svesti na isto – društveni problemi i ljudske mane osamnaestoga stoljeća. Dok je u *Matijašu Grabancijašu dijaku* upravo glavni lik pokretač svih komičnih događaja, a u *Diogenešu* pada u drugi plan, u oba je djela vidljiva moralno-didaktička crta. Svi likovi u određenoj mjeri njezini su nositelji, a iz dijaloga i komičnih zapleta saznajemo ljudske poroke i stanje u tadašnjem društvu. Uspoređujući ta dva lika, kritičari su se usaglasili: stvarajući svoju drugu komediju, Brezovački se mnogo puta oslonio na iskustvo pisanja prve. Slijedio je misli i težnje koje su još bile zacrtane u *Grabancijašu*. Hećimović u knjizi *Može li se Lauri vjerovati?* zaključuje da je upravo to dokaz da njegov pogled na život i shvaćanje tadašnjeg društva i stvarnosti nije bila puka slučajnost, to jest „plod trenutka“, već način izražavanja čvrstog i realnog pogleda na život. (Hećimović, 1982:32). Matijaš ide svijetom u potrazi za znanjem i ukazuje kroz smicalice na ljudsku pohlepu i oholost, a Diogeneš je iskren i pravedan, i na sebe preuzima satiričku funkciju i govori svima, poput dvorske lude, istinu u lice. Kreće se u krugovima različitih društvenih slojeva i ima uvid u svaku situaciju: „On bi stoga isto kao i grabancijaš dijak preuzeo na sebe funkciju moralno-propovjedničkog popravljivanja i iskorjenjivanja ključnih društvenih poroka na opću korist svih. Budući da se u oba djela kažnjava/karikira i plemstvo i predstavnici rastućega građanskoga sloja, komedije su se Brezovačkoga tumačile kao na pokladni način upućena religiozna poruka za iskorjenjivanje poroka.“ (Županović Gospić, 2016:113)

Zahvaljujući djelima Tituša Brezovačkog, možemo usporediti današnje vrijeme s onim prije dvjestotinjak godina. Čitajući njegove komedije, možemo zaključiti da isti društveni problemi postoje i danas. Ključ i pouka ovih moralno-didaktičnih djela jest da samo smijehom možemo pobijediti i nadići društvenu neprosvijećenost.

6. LITERATURA

BARAC, ANTUN. (1959.) *Jugoslavenska književnost*. Zagreb:Matica hrvatska.

BATUŠIĆ, NIKOLA. (2002.) *Starija kajkavska drama: studije i rasprave*. Zagreb:Disput.

BATUŠIĆ, SLAVKO. (1978.) *Hrvatska pozornica : studije i uspomene*. Zagreb:Mladost.

DI FRANCESCO, AMEDEO. (2002.) „Svećenici i čarobnjaci: Illei, Hagymasi, Brezovački i Garaboncias - Grabancijaš ugarsko-hrvatske školske drame“. *Mogućnosti*. 49. (1/3). 104-139.

GOLDSTEIN, SLAVKO. (ur) (1974.) *Povijest hrvatske književnosti*. 3. Zagreb:LIBER MLADOST.

HEĆIMOVIĆ, BRANKO. (1971.) *Dva komediografa*. Zagreb:Školska knjiga.

HEĆIMOVIĆ, BRANKO. (1982.) *Može li se Lauri vjerovati?*, Zagreb:Znanje.

KOMBOL, MIHOVIL, NOVAK PROSPEROV, SLOBODAN. (1992.) *Hrvatska književnost do Narodnog preporoda: priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

RATKOVIĆ, MILAN. (prir.) (1951.) *Djela Tituša Brezovačkog*. Zagreb:Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

SEKULIĆ, ANTE. (1997.) *Pavlini prinosi hrvatskoj književnosti*. Zagreb:DHK.

Internetski izvori:

GOSPIĆ ŽUPANOVIĆ, A. (2016) „Likovi slugu u dramama Tituša (Tita) Brezovačkoga“. *Flumniensia* [online] 28 (2). str. 105-119. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=256837 [Pristupljeno 3.rujna 2017.]

„Prosvjetiteljstvo“ (natuknica) *HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50722> [pristupljeno 30.kolovoza 2017.]

7. Sažetak

Tituš Brezovački bio je poznat dramatičar sjeverne Hrvatske za vrijeme prosvjetiteljstva. Osim domoljubnih pjesama koje je pisao, u hrvatskoj književnosti ostao je zapamćen po svojim dvjema komedijama *Matijaš Grabancijak dijak* i *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*. U uvodu rada saznajemo općenito o razdoblju i karakteristikama prosvjetiteljstva, zatim se opisuju društveno-političke okolnosti u Hrvatskoj u to vrijeme te se spominje drama sjeverne Hrvatske, otkuda je bio i sam Brezovački. U glavnom poglavlju obrađuju se prosvjetiteljske ideje u njegovim komedijama. Na kraju rada slijedi zaključak, iz kojega proizlazi da je Brezovački s lakoćom zapažao društvene mane i poroke svoga vremena te, koristeći se komikom i kritiziranjem, želio ih je što bolje prikazati publici. Unatoč tome što je vremenski razmak između nas i Brezovačkoga veći od 200 godina, iste društvene mane možemo vidjeti i danas.

KLJUČNE RIJEČI: prosvjetiteljstvo, Tituš Brezovački, komedije, grabancijaš, sluga

8. Summary

Titus Brezovacki was a famous dramatist from northern Croatia during the Age of Enlightenment. Besides the patriotic songs he wrote, in Croatian literature he is remembered for his two comedies, *Matijas Grabancijas dijak* and *Diogenes ili sluga dveh zgubljenih bratov*. In the beginning pages of the paper we learn in general about the period and the characteristics of the Enlightenment, then the socio-political circumstances in Croatia at the time are described, and the drama of northern Croatia, the home of Brezovacki himself, is mentioned. The main chapter covers the ideas of the Enlightenment in his comedies. At the end of the paper is the conclusion, that Brezovacki perceived the social flaws and vices of his time with ease and, using comedy and critique, did his best to present them to the audience. Despite the fact that the time gap between us and Brezovacki is more than 200 years, the same social flaws can also be seen today.

KEY WORDS: Enlightenment, Titus Brezovacki, comedies, grabancijas, servant